

տեղ՝ գէշ տեսք մը կ'ընեն։ Արծաթե-
ղինի գործածութիւնը հիմա շատ պակ-
սած է. կալվանական հնարքով արծա-
թազօծած և ոսկեզօծած կը գործածեն
սեղանին ամէն գործիքները, որ առող-
ջութեան համար ալ աղէկ է. որովհետեւ
արծաթէ կահ շինելու համար պէտք է
որ մէջը պղինձ խառնեն, այն պատճա-
ռաւ արծաթեղէնը կրնան ժանգոտիլ և
առիթ ըլլալ թիւնաւորելու։ Իսկ կա-
լուանական հնարքով արծաթազօծելու
համար պէտք է զուտ արծաթ գործա-
ծել. անոր համար այսպէս արծաթա-
զօծածը ամենեւին չի կրնար ժանգոտիլ։

Իսկ արծաթեղէնները մաքրելու հա-
մար սպիտակադեղը ջրով զանգելով
թեթիւ խիւս շինէ և արծաթեղինին վը-
րայ քսէ, ու երբ կը չորնայ, ամենաբա-
րակ լաթով մը աղէկ մը շփէ. և այսպէս
արծաթեղէնը կը փայլի նոր շինածի
պէս։ Արծաթեղէնները կրնան մաք-
րուիլ նաև եղնիկի եղջեր կրով։ Կէս ոխա
ջրոյն մէջ 25 տրէմ եղջեր կիր¹ ձգէ ու
եռացու միշտ խառնելով. և սաստիկ
եռալու առեն ձգէ մէջը բարակ հին լա-
թի մը կտոր, և շարունակէ եռացընե-
լը՝ ինչուան որ բոլորովին լաթը մալա-
կոնի կրին զանգուածով. ետքը լաթը
չորցու օդոյն մէջ բռած. և այս լաթով
կը շփես արծաթեղէնները և պղնձեղէն-
ները։ Կալվանական հնարքով արծա-
թազօծածները փայլեցնելու համար՝ այս
կերպս աւելի աղէկ է։

Եղի մէջ եփած հաւկթի մէջ եթէ
արծաթեղէնը մոռցուի, սեւագոյն կ'արա-
տաւորի, որ վերի ըսած կերպով չի մաք-
րուիր. այլ պէտք է բարակ մը տարա-
ծել մուրը հին կաշի ձեռնոցի կտորի մը
վրայ, և անով շփել արծաթեղինին բի-
ծերը. մէկ երկու վայրկենի մէջ կը մաք-
րուի, կը փայլի. բայց այսպէս մաքրած
արծաթեղէնը պէտք է եռացեալ օճա-
ռի ջրէ անցնել։

Խոհանոցին թափծու երկաթէ ապա-
կարուած ամանները մաքրելը խիստ դիւ-

րին է. քիչ մը եփ ջրով և մէկ նոր ջրն,
ջանով մը կը մաքրուի ներսիղինին,
իսկ դրսի երեսներն մաքրելու կարօտու-
թիւն չունին։ Իսկ պղնձեղէնները շատ
աղէկ կը մաքրուին մաղած մոխրով և
քիչ մը քացախով։ Բայց թանագէ (թէ-
նէքէէ) ամաններուն համար պէտք է
մաղած մոխրով և վառելու ձէթով խիւս
մը շինել ու թանագին վրան քսել, և
քիչ մը ժամանակ անցնելէն ետեւ նախ
լաթով մը շփել, ու ետքը նորէն բարակ
բրդէ լաթով մաքրել։

Մ Ի Զ Ա Տ

ԺԱ

Շնչառութիւնը։

Որն է, հարցնեմ, այն օգտակարա-
գոյն գիւտը որ մարդկութիւնը երբեք
կրնայ հնարած ըլլալ. անշուշտ չիք օգ-
տակարագոյն քան զայն որ առ պահպա-
նութիւն մարդկային կենաց կը հայի.
և այն ամենայն որ անոր ապականու-
թեանը կը դիմէ՝ չարիք է՝ յիրաւի կըր-
նանք զրուցել։ Կայ արդեօք աչքերնու
առջին ազնուագոյն, կարևորագոյն և
օգտակարագոյն բան քան իմին Եսու-
թիւնա։

Եւ սակայն մարդկային հնարագէտ
բարբարոսութիւնը հնարեր էր, հնարք
տանջանքի, լարէ հանգոյց մը գերանի
մը վրայ պրկած. և ահա կեանք մը
որ բռնի վերցնելու էր աշխարհքէս։
Գունաթափ, ուժաթափ, զարհուրած,
քայլ առ քայլ շիրմին եղեղը կը յա-
ռաջէր. հանգոյցը դժբաղդին վիզը կ'ան-
ցուէր՝ ճշդիւ այն տեղն՝ ուր է շնչին
անցքը. և երբ յանկարծ մէկ ակնթար-
թին ոտից ներքեւ երկիրը կը պակսէր,
անձն այն ողորմելին՝ երկինքին ու երկ-
րիս մէջ տեղ առկախեալ, առ յաւի-
տենականութիւն անցքը կը լրացնէր,
մինչդեռ շրթունքը յետին բարբառը
կ'ուզէր յօդել. այլ անօգուտ տեղ. շնչոյ

¹ Եղջերը, ոսկրը կիր կը շինուի, երկթէ կամ
հողէ ամանի մէջ դրած ու վերի վերոյ բերանը
գոցած կրակին մէջ ձգելով ու այրելով։

տուրեաւոր ալ տեղի չէր կրնար ունենալ :

Այդ էր այն միջոցը որ ստէպ էակ մը անշնչացնելու 'ի գործ կը դրուէր : Օգը , այն կենսատու տարրը՝ առանց որոյ կենսունակ էակ մը գոյութիւնը պահել չկրնար , կը խափանուէր մարմնոյն ներսը մուտք ունենալու . և ուր կը խափանուի իրեն մուտքը՝ կեանքն անկէ կը հեռանայ :

Շունչը ուրեմն , նա մանաւանդ ուղղագոյն՝ օդը , ամենահարկաւոր է կենացս պահպանութեանը համար . և այս զարմանալի շէնքիս , այս խրթին կազմուածքիս կանգուն մնալուն ու շարժելուն՝ էականագոյն մասամբ օդուն պարտական եմ : Այդ ձեռքը որ ճարտար կը գործէ , այդ ոտքը որ թեթև կ'ընթանայ , այդ բերանը որ զարմանալիս կը դրուցէ՝ չնչով է որ կը շարժի և օդով կ'ողեւորի . միով բանիւ օդն է այն տարրը որ յիս և յանդամս իմ՝ ուժ ու կենդանութիւն կը բաշխէ . և զուրկ իրմէն՝ ամենայն ինչ յիս մեռեալ է : Պէտք է որ շնչեմ , պէտք է որ ներսի դիս օդ ձգեմ , ապա թէ ոչ՝ ոչ ևս լիս : Ահա ուրեմն ինչպիսի է այն տարբեր օգտակարութիւնը . տարր՝ որ հազիւ թէ կ'անդրադառնամ թէ Գոյ է . և սակայն գոյութեանս պահպանութիւնը իրմէն կախումն ունի : Արդ կապրիմ ես :

Այո և ոչ , կ'ապրիմ և չեմ ապրիր , կը մեռնիմ և կը կենդանանամ :

Արդարեւ ամէն վայրկեան մի և նոյն ատեն թէ կը մեռնիմ և թէ կը կենդանանամ : Ապականութեան տարրը միշտ յիս կը կրեմ . այլ անվրէպ անոր ետեէն իբրեւ բժիշկ կը յաջորդէ կենսատու տարրը , ցորչափ կեանքը զինքը կը մղէ , որ իմ մեռելութիւնս կրկին վերանորոգէ : Այդ կենսատու տարրը՝ է այն արիւնը որ զիս կը սնուցանէ . այլ անանկ սնուցիչ՝ որ անհրաժեշտ օդուն կենսատու կնիքը իր վրան կը կրէ . և առանց որոյ մեռեալ է :

Բնախօսք իրաւամբ զուրցեր են որ մարմինն իս ուրիշ բան չէ բայց եթէ հոսոյ միւս , որով արիւնը կ'ողգէին ակն-

արկել , ուսկից շինուած են մեր մարմնոյն այլևայլ մասերը : Արդ այս հոսող միսը կամ արիւնը յաջորդաբար կեանքէ 'ի մահ կ'անցնի և 'ի մահուանէ 'ի կեանս : Երբ օդուն կենսատու տարրով լցուած մարմնոյն գործարանները կը սկսի շրջիլ , ուժ ու կեանք կը բաշխէ անոնց . բայց ինքը անմիջապէս կը մեռնի , իրեն կենսատու զօրութիւնը կորսնցնելով , և անկէ ետքը ինչ բանի չահաւոր է եթէ ոչ մեռցնելու : Բայց մեռցնել չկրնար՝ ցորչափ կենսական շարժումը մը զինքը կը մղէ : Եւ այդ շարժման վախճանն ինչ է :

ԺԲ

Գիտենք արդ որ արեան շրջանը կըրկին է , մեծ ու փոքր . մեծ՝ վասն զի ընդհանուր մարմնոյն չորս կողմը կը պտտի , և փոքր՝ վասն զի մանաւոր գործարանի մը մէջ բռնադատեալ է , և էաւկանագոյն վախճանի մը համար ման գալու . և այդ գործարանը՝ թոքն է :

Մէկ կամայ ակամայ գրգիռ մը , որ չափ ալ կամքէս կախումն ունենայ , զիս կը բռնադատէ անընդհատ կուրծքս բարձրացնելով ու ցածցնելով՝ շարժել . այդ՝ բռնութիւն մ' է որուն հարկ է զիջանիմ եթէ զիս վշտացնել չեմ ուզեր :

Այդ շարժումը պատճառողը կուրծքն է , որ իրեն շարժական կողերուն խաղովը՝ երբ կ'ընդարձակի՝ մթնոլորտին օդը իրեն բնական ծանրութեամբ բերնին ու ռնգանց մէջէն՝ իրեն մէջը կը լեցուի . իսկ երբ կ'ամփոփի , օդը կը ճնշէ որ գրաւած ընդունարանէն ելլէ :

Կուրծքին ներսի դին՝ խողովակի մը միջոցաւ՝ վերէն վար երկու քսակ կախուած կայ . այս քսակները իրենց ներսի դին բազմաթիւ մանր խորշեր կը պարունակեն , որոնք օդը իրենց մէջը կ'ընդունին . իրենց կողերուն վրայ ալ անհամար արեան անօթներ կու գան կը բաշխուին , օդուն կենսատու ազդեցութիւնը փնտռելով : Այս քսակներն են ահա որ քոք կ'ըսուին :

ԺԳ

Արիւնն, ըսինք, մարմնոյն գործարանները սնուցանելէն ետքը՝ կը մեռնի. մեռնելէն ետքը ո՞ր կենաց օգտակար կ'ըլլայ բայց եթէ մահուան: Իրեն մէջը երկու էական և անհաշտ սկզբունք ունի որ փոխն 'ի փոխ իրարու հետ կը կռուին և իրարու ձեռքէ թագաւորութիւնը կը յափշտակեն զիրար հալածելով: Այդ մահացու թշնամիներն երկու կազ են որ աճխային և քրուսաճիկ կ'ըսուին. ածխայինը՝ մահը ձեռքը՝ կենաց սահմանները սպառնալիքով կը պտըտի. բայց անոր ետեւէն կը հասնի վրէժխնդիր կենաց պայտօնեայն՝ թթուածինը, որ հետզհետէ անխոնջ իր թշնամին հալածելով կեանք կը բաշխէ, ուր որ մահուան հետքը կը նշմարէ:

Ուրեմն մահ ու կեանք 'ի մեզ հետ զհետէ զիրար կը յաջորդեն առանց մեղի զգացնելու. բայց երբ խուզարկու աչքով մը անոնց ծագումը փնտռենք, ինչպէս կրնանք չզարհուրիլ: Երբ կենաց սկզբան ծնունդը խնդրեմ, իզնէ դուրս կը գտնեմ, յայն նուրբ մարմինն որ օդ կը կոչեմ, և ամէն ատեն ամէն տեղ հետս կը պտըտի, այլ տեղը միշտ ինծմէն դուրս է: Իսկ մահուան սկզբը՝ ո՞ւր. այն յիս պէտք է փնտռեմ, իմին ներսի դիս, ուր նորանոր սպառնալիքով անդադար կը ծնանի: Կրնամ արդեօք անզգայ ըլլալ, երբ մտածեմ՝ որ մահը ես իսկ անզգալաբար յիս կը սնուցանեմ. բայց գաղտնի բարեկամ մը շարունակ հետս կը պտըտի մահը 'ի կեանս փոխելու:

Անդադար մարմնոյս ամէն մասին մէջ ածխային կազը կը ձևանայ, և մեծաւ մասամբ այն արեան մէջ կը լեցուի որ երակային ըսինք, և այդ կապին պատճառաւ՝ կենաց ոչ միայն անօգուտ այլ և մահաբեր է: Հարկ է ուրեմն որ այդ կազը մէջտեղէն վերնայ ու տեղը անանկ կաղ մը գայ որ կարենայ կեանք շնորհել: Այդ կենսատու կազը՝ արիւնը օդուն մէջէն կը գտնէ ու կը քաշէ,

և այդ վախճանի համար մասնաւոր շըրջանով մը թոքոց մէջէն կու գայ կ'անցնի, ուր օդը իրեն բնական ծանրութեամբ և կողերուն խաղովը հրաւիրուելով, բոլոր այն միջոցները կը գրաւէ, ուր որ պարտաւ կը գտնէ: Եւ ըսինք որ թոքը քսակ մ'է որուն գոյացութիւնը անհամար ծակտիւքներ կը բովանդակէ, և այս ծակտիւքներուն կողերուն վրայ արեան անօթոց փնջեր կու գան ու բազմաթիւ նուրբ նուրբ ճիւղեր կը բաշխուին. ասկէ յայտնի է որ ինչպէս զիւրաւ արիւնը կրնայ գալ և օդուն հետ չփուխ որ անոր բովանդակած կենսատու քրուսաճիկ կազը առնու, անոր տեղը փոխանակելով ածխային կազը:

Վասն զի արիւնը յատկութիւն մը ունի որ երբ կազով մը լեցուած է, ու կու գայ ուրիշ կազի մը հետ կը չփուխ և անկէ մաս մը իրեն մէջը կը լուծէ կ'առնու, միշտ նաև անոր փոխարէն իրեն բովանդակած կազերէն մաս մը այն մարմնոյն կ'անցնէ, ուսկից կազն առաւ:

Ուստի համառօտիւ եղածն այս է. արիւնը բոլոր մարմինը քաշելէն ետքը սեցած ու կենսատու յատկութիւնը կորսնցուցած, մեծ շրջանէն փոքր շրջանը կ'անցնի թոքոց մէջ՝ լցեալ ածխային կազով: Հոն օդուն հանդիպելով և զրեթէ անմիջաբար անոր հետ չփուխելով, անոր թթուածնէն կը լուծէ կ'առնու, տեղը փոխանակելով իրեն ածխային կազէն, ըստ օրինաց որ ըսինք:

Այս օրէնքով է ահա որ յիս մահն ու կեանքն անդադար իրարու կը յաջորդեն: Եւ ինչպէս յիս՝ այսպէս ալ յամենայն կենդանիս. վասն զի կենաց օրէնքը մի եւ նոյն է. մի և նոյն կենսատու տարրը անհրաժեշտ հարկաւոր է ամենայն շնչաւորի, բայց միայն պարագաները կամ միջոցք կը տարբերին, որով գործողութիւնը կը կատարուի: Էակ մը՝ ինչ ալ ըլլայ իրեն շրջափակումը, հարկ է որ նոյն շրջափակումն մէջ չնչէ ու թթուածինով կենդանանայ: Ջրաբնակը այս օրէնքէն չխտտորի. իրեն կերպ կերպ շնչողական գործարան

ները՝ օգը փնտռելու համար տրուած են իրեն . պէտք է որ անոնցմով շարժէ ջուրը , ու մէջը արգելեալ օգը ժողովէ , ու քաղէ անոր մէջէն թթուածինը որ կա ընկալ իրեն մեռած սկզբունքները կրկին կենսագործել : Ապա ուրեմն կենաց պայմանը նոյն է , բայց միջոցները տարբեր :

Ըստ որում շնչաւոր էակ ուրեմն միջատին կենաց պայմանն ալ նոյն է . բայց քննենք մէջ մը միջոցները :

ԺԴ

Սիրտ մը չունի , ըսինք , որ արիւնը իրեն խորշերուն մէջ ընդունի , ճնշէ , շարժէ , քալցընէ մասնաւոր ճամբաներուն մէջէն՝ ընդհանուր մարմնոյն մէջ : Բայց կայ , ըսինք , գործարան մը որ սրբոյն մասն պաշտօն մը կը կատարէ . յարատե շարժմամբ մը կ'ոգևորէ սննդարար հիւթը . կը շարժէ , կը մղէ . դէպ 'ի ուր :

Հոն ուր օդն է , ուր կեանքը . և կեանքը՝ թթուածինն է որ օգը յինքն կը բովանդակէ : Բայց ուր է արդեօք այն գործարանը որ առատաբար օգը յինքն հրաւիրէ . ուր այն թղթը որ իրեն սպնգային հիւսուածքովը օգը անանկ առատութեամբ իր մէջը ամփոփէ՝ մինչև բոլոր այն բազմաթիւ անօթներուն ծարաւը , որ իր մէջը կը սողան , յագեցնէ :

Չկայ և ոչ հետքը անգամ . բերնին մէջէն չեսնշմարեր այն կրկին խողովակները որ օդոյ ու սննդեան անցքի ծառայեն . կայ այն խողովակ մը , այլ մէկ մը միայն , և այն ստամոքս կը հանէ միայն . իսկ շնչոյ խողովակը . ուրիշ տեղ փնտռելու է . և այն չէ մէկ մը միայն , այլ շատ : Տեսնենք ուրեմն , խնդրենք ո՞րն է այն ճամբան ուսկից ամենանուրբ տարրը անոնց մարմնոյն մէջ կը թափանցէ :

Երբ ճանճի մը կամ թիթեռնիկի մը գլուխը կտրենք՝ դեռ ևս կենդանին կ'ապրի ու կը շարժի . իրեն ջղային դրութիւնը մասամբ մը փնտռուել է , ու

շնչառութիւնը չէ ընդհատած . ուրեմն գլխուն վրայ փնտռելու չենք շնչառութեան կայանը : Ի՞նչանք գլխէն լանջն ու փորը . օժենք զայն ջնարակով մը կամ եղով , անանկ որ ծակտիքները կարենան գոցուիլ . այնուհետև կենդանին երկայն ապրիլ չկրնար , շնչասպառ կը մեռնի : Ուրեմն հոս փնտռելու ենք պատճառը . խնդրենք ի՞նչ է որ անշնչացուց :

Աղէկ մանրացուցի մը վառարանին շառաւիղն որ խնդրենք , միջատին որովայնի կողմի օղբրուն ծայրերը՝ զոյգ զոյգ կըրածն և նշաններ կամ ծակեր կը տեսնանք , որ կոճակի մը նմանութիւնը կը բերեն , և երբեմն խիիկ մը կ'ունենան՝ որ դրան մը փեղկին նման կը բացուի ու կը գոցուի : Ի՞նչ է արդեօք այս ծակիկները ջնարակով օծուին ու գոցուին , միջատը կենդանութիւնը կը կորսնցնէ . ուրեմն իրենց պաշտօնը ամենաէական է , որովհետև էակին կեանքը ասոնցմէ կախումն ունի :

Բնախօսից ականջ տալով՝ ասոնք շնչոյ ընդունարաններն են , ու սպիք (Stigmates) կ'ըսուին . օդն իրենք կ'ընդունին , բայց ոչ թէ արիւնը իրենց կը դիմէ կու գայ անոր կենսատու ազդեցութիւնն ընդունելու , այլ հարկ է որ իրենք առաջնորդեն օդուն ու ճամբայ հորդեն դէպ 'ի արիւնը : Եթէ քրննութիւննիս այս ծակիկներուն վրայ ընենք , կը տեսնենք որ իւրաքանչիւրը խողովակով մը կը շարունակուի որ օդով լեցուն է : Մարմնոյն երկու կողմն ալ , պոչէն ինչուան գլուխ , խողովակ մը ձգուած է , լարի մը նման , որ ծակիկներուն խողովակները կ'ընդունի , ու իւրաքանչիւր կողմը , քանի որ մարմնոյն մէջ կը քալէ , մանր ու մանրագոյննուրբ ճիւղեր կը բաժնուի , որոնք գործարանաց գոյացութեանը մէջ հազար ու մէկ ճամբով կը քալեն , օգը մէջերնին կրելով : Այս խողովակները կ'ըսուին Խըռչակք (Trachées) :

Ահաւասիկ ուրեմն հակառակ երևոյթ մը : Ի մեզ տեսանք որ արիւնը կենաց պէտք ունէր , և այդ կեանքը գտնելու

համար՝ դէպ 'ի թղթերը կը դիմէր, բայց միշտ մասնաւոր անօթոց մէջէն անցնելով: Հոս ընդհակառակն, արիւնը մասնաւոր անօթ չգտնելով որ մէջ ամփոփուի, մարմնոյն գործարանաց մէջ տեղւանքը ինչ միջոց կը գտնէ՝ կը գրաւէ կը լեցնէ: Հոն՝ թէպէտ և լծացեալ չկենար, այլ չկրնար օդը երթալ փնտռել, թէպէտ և անոր մեծապէս կը կարօտի. հարկ է որ օդը իրեն ոտքը գայ ու զինքը կենդանացնէ. ահաւասիկ ուրեմն բնութիւնը ինչպիսի ճարտար կերպով այս էական գործողութեան խնամք տարած է. օդը լանջաց խաղովը սպեաց մէջէն խուչակները կը հրաւիրուի, բոլոր մարմինը կը քալէ, ու սննդարար հեղանիւթին ուր կը հանգիպի՝ կեանք կը շնորհէ:

Այս է ահա այն միջոցը՝ որով միջատք կը շնչեն: Մինչդեռ 'ի մեզ օդը մասնաւոր քսակի մը մէջ ձգուելով անոր բոլոր պարապ ծակտիւրներուն մէջ կը լեցուի, և արիւնը մասնաւոր անօթոց մէջէն քալելով անոր կենսատու ազդեցութիւնը փնտռելու կու գայ. հոս ընդհակառակն օդը մասնաւոր խողովակներուն մէջէն կը քալէ արեան ընդառաջ երթալով որ մարմնոյն պարապ միջոցներուն մէջ ցրուած է:

Դիտելու է խուչակներուն կազմութիւնն ալ. ամենանուրբ են յիրաւի, այլ ոչ պարզ. իրեք հատ մաշկերէ կը ձևանան, որոնց մէջ տեղիւնը աճառուտ է և որորտաձև պլլուած: Երբեմն բոլոր մարմինը այսպիսի պարզութեամբ մը կը քալեն, բայց այլ երբեմն ալ ուռոյցներ ալ կ'ունենան պզտի փամփոշտիկներունման որ օդոյ ընդունարանի տեղ կը ծառայեն:

Զարմանալի են այս շնչին էակները. իրենց պզտիկութեանը համեմատ խիստ գործունեայ շնչառութիւն մը ունին, անանկ որ խիստ շատ օդ կը սպառեն, ու երբ թթուածինէ զրկուին՝ շուտով կ'անշնչանան. թէպէտ և ասանկ անշնչութեան մը մէջ երկայն ատեն կըր-

նան ողջ մնալ, ու պարագային յաջող երթալովը նորէն կեանք գալ: Շնչառութեան գործունէութիւնը՝ շարժմանց արագութեան կամ աշխուժութեան համեմատ է. այսպէս ալ այս կենդանիք, որովհետեւ ընդհանրապէս երազաշարժ և աշխոյժ են, անոր համար ալ աւելի գործունեայ է իրենց շնչառութիւնը:

Շնչառութեան հետեանք մ'ալ ջերմութեան արտադրութիւնն է. ամենայն կենդանոյ յատուկ է որոշեալ աստիճանի ջերմութիւն մը արտադրելը. այսպէս ալ և միջատաց յատուկ է այդ երևոյթը, բայց շատին նկատմամբ գրեթէ անզգալի է. այլ ոչ նոյնպէս մեղուններուն համար, որոնք այն աստիճանի ջերմութիւն կ'արտադրեն, որ զգալի կերպով կ'աճեցնեն իրենց փեթակին բերեխառնութեան աստիճանը: Նոյնը զուրցելու է նաև մրջիւններուն համար:

Իսկ այն լուսեղէն երևութիւն ինչ ըսենք՝ որ միջատաց ոմանց յատուկ է: Գիշերային խաղաղութեան ու մթութեան մէջէն՝ յանկարծ իբր աստանդական աստղ մը կը տեսնես որ ասդիս անդին կը մղի: Կայծողիկ մ'է կ'ըսես, այն կենդանին որ անաշխատ և անտուժելի՝ այդպիսի լուսաւոր երևոյթ մը կը գոյացնէ: Բայց մենք ինչ գործողութեան հետեանք կ'ոչենք. արդեօք կըրնա՞նք շնչառութեան հետեանք մը սեպել. կրնա՞նք ըսել որ ներքին ջերմութեան երևոյթ մ'է, թէ ելեքտրական հոսանքի մը արդասիւք:

Դեռ ևս անկարելի է մեր չափաւոր գիտութեանը այդ խնդիրը լուծելու. բայց և այնպէս մերձաւորապէս կամ հեռաւորապէս ամենայն գործողութիւն իրարու հետ կը կապակցի. և այսպէս այս երևոյթս ալ, թէպէտ հեռաւոր, այլ միշտ կապ մը պէտք է ունենայ շնչառութեան հետ: Կ'ուզէի այս այդ ըսածս ուղիղ ըլլար, այն ատեն ջինջ կ'երևնար բնութեան խնամքը. այն էական գործողութիւնը որմէն մեծապէս կախումն ունի էակի մը կեանքը, մեր անգթութիւնը բռնի եղծանելով

մշտնջենաւոր խաւար կ'իջեցնէ էակին աչացը վրայ, մինչդեռ ինքը նոյնը իրեն գործի կառնու իրեն դիտմանցը հասնելու համար, ու գիշերային մթութեանը մէջէն լոյս մը առաջնորդ կը ծագէ:

Հետեւեալն ուրիշ սեպսամ:

Եգիպտացոց գրականութիւնն, աւրուեստն ու մեծագործութիւնը:

Նեղոսի ձախ կողմը, կուրնակէն քիչ հեռու էր Հռամէսսիոնը, զոր գիտնոց շատերը շփոթեցին Ոսիմանտիասի հըռոչակաւոր գերեզմանին հետ, զոր կը նկարագրէ Դիոգոր Սիկիլիացին, բայց անհիմն է ըսածը: Հռամէսսիոն շատ մը սրահներէ և դահլիճներէ ձևացած էր որ շուրջանակի լի էին սիւներով, որոնք մեհենական զրերով մեծին Հռամէսսի քաջութիւնները կը պատմէին: Կռահիտ քարէ սկայագործ 17 մեղր արձան մը կը ներկայացնէր զՀռամէսս իրեն աթոռին վրայ նստած. ինչուան հիմա գտնուած արձաններուն մէջ ասոր կտուրուակըր ամենէն մեծն են. միայն ոտքը գրեթէ չորս մեղր երկայնութիւն ունի:

Հռամէսսիոնի մօտերն է աւերակներով լեցուն տեղ մ'ալ, որոնց մէջ երկու վիթխարի արձաններ կան, որոնցմէ մէկը Մեմնոնի՝ այսինքն Ամենովիտ Գի հուշակաւոր արձանն է. 18 մեղր բարձրութեամբ նստած կը ներկայացնէր ըզփարաւոնը, ձեռքերը սրունքներուն վրայ երկնցուցած, հանգչելու վիճակի մէջ: Այս արձանն էր որ արշալուսոյն ծագելուն ատեն անոյշ ձայներ կը հանէր, ինչպէս որ կ'ըսեն հին պատմագիրք: Հիմա աս երևութիս պատճառը եգիպտական ընկերութեան ըրած դիտողութիւններէն յայտնի եղաւ և ամենևին տարակոյս չվերցնէր: Ըստ Պ. Ռոգիէրի, գիշերուան խոնաւութենէն ետեւ արևուն ճառագայթները արձանին վրայ զարնելով խիստ և քիչ մը առաձգական

քարին վրայ յանկարծական թրթռումով և ճօճումով մը կը պատճառէին, ուստի մասնաւոր ձայն մը կը հանէր, որ արձանին հանած ձայնն էր: Այս բանս Ներոնի ժամանակ յայտնի եղաւ. երբ արձանը երկրաշարժէ ճաթեցաւ և Սեպտիմոս Սեւերոս նորոգել տուաւ ալ ձայն չէր հաներ. վասն զի ինչպէս կ'ըսէ Պ. Լըղրօն՝ կայսրը ձայնարգել մը գնել տուաւ մէջը. արձանը ճաթած վիճակին մէջ ձայն կը հանէր, իսկ նորոգուած ու միացեալ վիճակին մէջ ձայն չէր հաներ:

Մէտինէ-Ապուի մէջ են մեծ պալատի մը աւերակները, զոր շինած է Հռոմանէս Մէյամոն, Մեծն Սեսոստր, աւելիկայ՝ որուն քաջագործութիւնները գրուած են կանգնել տուած շէնքերուն վրայ. ասկէ աւելի բնաւ ուրիշ տեղ մը, նոյն իսկ Բառնաքայ մէջ ալ, չկայ այսպէս յայտնի հաւաստիք մը եգիպտացոց թագաւորաց մեծագործութեանը. հոս պատմութեան համար լոյս առնելու շատ բան կայ:

Թեբայիդ՝ բովանդակ այս աւերակներով տխուր մեծութեան երևոյթ մ'ունի: «Եգիպտացիք, կ'ըսէ անգղիացի ճանապարհորդ մը, զմարդիկ 100 ոտք բարձրութեամբ կ'ենթադրէին...: Կը զգուշանամ բան մը գրելու, վասն զի ըրած բացատրութիւններս և ոչ հազարերորդ մասը կրնան ըլլալ ինչ որ պէտք է ըսել այսպիսի նիւթոյ մը վրայ խօսելու ատեն. և թէպէտ թեթեւ ստուերագիր մ'ալ ընելու ջանամ, սաստիկ երեւակայոտ կամ ինչուան խենդ կրնամ կարծուիլ»:

Եգիպտոսի ուրիշ քաղաքներուն մէջ ալ երևելի շէնքեր անպակաս էին, մասնաւորապէս Մեմփիսի, Հելիոպոլիսի և Սայիսի մէջ:

Սովորաբար կոթողները՝ որոնց ձևը գրեթէ բուրգերուն ձևին կը նմանի, երկու երկու տաճարներու զրանց առջև կը կանգնուէին, զիսաւոր զրան մուտքէն քիչ հեռու: Ասոնք ամէնքն ալ միակտուր կարմիր կուսնիտ քարէ են, և քառակուսի հատուածակողմ մը կը ձևացնեն որ